

הרב יואל פרידמן

נתינת שמן תרומה טמאה לכוהן

הקדמה

המוסק זיתים ולאחר מכן עוצר את השמן בבית הבד, צריך להפריש תרומות ומעשרות מן השמן. יש פן מיוחד בהפרשה משמן זית, הן בנוגע להפרשה עצמה והן בנוגע לנתינה. שמן הזית מיוחד בכך שהוא כמעט המוצר היחיד שהכוהן יכול ליהנות מתרומתו גם בזמן הזה, ולכן נשאלות לגביו השאלות: 1. מהו השיעור שיש להפריש ממנו לתרומה גדולה? 2. האם יש חובה לתת ממנו את התרומה הגדולה ותרומת המעשר לכוהן?

א. הפרשת תרומות ומעשרות מן השמן

כדי שהכוהן יוכל ליהנות מן התרומה ומתרומת המעשר - השמן צריך להיות טמא לפני ש'קוראים' שם' עליו. לכן, לאחר שמפרישים ומניחים בצד את כמות השמן הנצרכת לתרומה ולתרומת המעשר, יש לטמא את השמן על ידי הכנסת אצבע לתוך השמן. אם לא עשו כן לפני 'קריאת שם' אין לעשות זאת לאחריה, שכן אסור לטמא תרומה, כמבואר ברמב"ם (הל' תרומות פי"ב ה"א).

1. שיעור הפרשת תרומה בשמן טמא

הרמב"ם (הל' תרומות פ"ג ה"א) חידש¹ שאף שמן הדין יש להפריש מדרבנן שיעור של כ- 2% גם בתרומה גדולה, בזמן הזה יש להפריש כדין תורה, כמות מינימלית. וזו לשון הרמב"ם (שם):

ולכתחלה לא יפריש אלא כשיעור שנתנו חכמים ובזמן הזה שהיא עומדת לשריפה מפני הטומאה יש לו להפריש כל שהוא לכתחלה.

וכן העתיק השו"ע² את דבריו. והגרש"ז אויערבאך³ מדייק מדברי הרמב"ם שגם בזמן הבית, אין איסור להפריש 'כלשהו' אלא 'לכתחילה' לא יפריש אלא כשיעור. כיוון שכן, חידש הרמב"ם שבזמן הזה, שהתרומה נאבדת, יפריש 'לכתחילה' 'כלשהו'.

בנוגע לשמן טמא, הסתפקו האחרונים אם יש להפריש 'כלשהו' כדין שאר תרומה גדולה בזמן הזה, או שמא יפריש מידה בינונית (1/50) כעיקר הדין. שמן שונה משאר פירות בכך שחלק מן הייעוד שלו הוא הדלקתו, ולכן יכול הכוהן ליהנות ממנו בדרך זו, ואין

1. וכן נכתב גם בספר התרומה, הל' א"י, מהדורתנו, עמ' 31-32, ועי' הערה ל.

2. שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' יט.

3. מעדני ארץ, תרומות פ"ג ה"א.

השמן נחשב שהולך לאיבוד. המהרי"ט (שו"ת, ח"א סי' פה)⁴ נוטה לומר שראוי להפריש מן השמן מידה בינונית, וזו לשונו:

ומה שנהגו העולם עכשיו להפריש תרומה גדולה כל שהוא כשמואל דאמר חטה אחד פוטרת את הכרי זהו לפי שהיא תרומה טמאה והולכת לאיבוד ואין אנו נותנים אותה לכהן מוקמינן לה אדאורייתא ואפילו גבי חלה דחזיא לכהן להסיקה תחת תבשילו אין אנו מפרישין אלא כל שהוא מזה הטעם דכהנים אסוחי מסחי דעתייהו מינה דלא חשיבא עלייהו להסיקה תחת תבשילם וכן בתרומת יין אע"ג דחזיא לכהן לזילוף אין זילוף עכשיו נהוג אצלנו ולא קפדי כהני בהכי אבל בתרומת שמן נראה בעיני שאין טעם לפטור עצמינו משיעור תרומה כדי לקיים מצות נתינה לכהן⁵ דודאי חזיא ליה להדלקת הנר וחשובה עליה דסתם שמן להדלקה קאי וקפיד עלה...

ואמנם מצד הסברה צודקים דברי מהרי"ט, ומכל מקום מלשון הרמב"ם ייתכן שאפשר לדייק שגם בשמן השיעור הוא 'כלשהו'. שכן הרמב"ם כתב 'ובזמן הזה שהיא עומדת לשריפה מפני הטמאה', ולכאורה הסיבה העיקרית שבזמן הזה השיעור הוא 'כלשהו' היא שהכהנים אינם יכולים לאכול את התרומה כי הם טמאים, ולא שהפירות טמאים? אך הרדב"ז (לרמב"ם שם) מסביר שחכמים חייבו להפריש כשיעור דווקא כאשר הכוהן יכול לאכול את התרומה, ולא חייבו זאת כאשר הכוהן נהנה הנאה מועטת משרפת התרומה הטמאה. לכן כתב הרמב"ם שבזמן הזה, שלכל היותר התרומה הטמאה נשרפת, די בהפרשה של 'כלשהו'. וגם מדברי 'ספר התרומה' (הל' א"י עמ' 31-32) יש לדייק שבזמן הזה מפרישים 'כלשהו' גם מן השמן, כי לאחר שכתב שכיום יש להפריש מעט כי התרומה אינה נאכלת, כתב: 'ונותנים אותו לכהן ושוּרפו...', ומיד בהמשך הביא את המשנה (תרומות פ"א מ"י) ש'מדליקין בשמן שריפה במבואות אפילים ברשות כהן'. אם כן משמע שכתב את דינו גם בשמן. וכן מדברי ה'כפתור ופרח' (פ"א) נראה שלא חילקו בין שמן לשאר פירות, ובכולם יש להפריש בזמן הזה 'כלשהו'; וזו לשונו:

ורוב גאונים ז"ל פסקו שבזמן הזה שהתרומה עומדת לשריפה מפני שהיא טמאה רשאי אדם להפרישה אפילו לכתחילה כלשהו... וזאת התרומה ניתנת לכהן... והטמאה יש לו ליהנות ממנה בשריפתה ואע"ג שהוא טמא. אם שמן ידליק בו את הנר...

4. ומביאו תלמידו בספר כנסת הגדולה, יו"ד סי' שלא, אות כג; ספר ארץ חפץ, נתיב ד (נתיב ים אות לז); מעדני ארץ, הל' תרומות פ"ג ה"א סוף אות ד.

5. לגבי השאלה אם יש מצוות נתינה גם בתרומה טמאה, עי' בפרחי ציון לגרי"פ פערלא על כפתור ופרח, הוצ' מוסד הרב קוק, עמ' יז-כו. אמנם מדברי הטור, יו"ד סי' שלא והרמ"א לשו"ע שם, נראה שיש מצוות נתינה, שכן כתב בנוגע לתרומה טמאה: 'ונותן בזה"ז לכל כהן שירצה'.

לסיכום, בוודאי טוב וראוי להפריש 1/50 מן השמן לתרומה גדולה. אך מי שמפריש 'כלשהו' לתרומה גדולה נוסף על 1/100 עבור תרומת המעשר, ונותן את השמן לכוהן - יש לו על מי לסמוך.⁶

ב. נתינת המעשרות

1. החשש לתקלה

מבואר בגמרא (פסחים לג ע"ב), שחששו לתקלה בנתינת תרומה טמאה, שמא יבוא הכוהן ויאכל מן התרומה, ולכן אמרו רבא ורב אשי שיש לשים את התרומה הטמאה בכלי מאוס. המשמעות של חשש זה היא שאין לתת את התרומה ותרומת המעשר לכוהן בכלי אחסון רגילים, אלא יש לשים אותן בכלים מאוסים ומלוכלכים, ולאחסן באופן שברור שהכוהן לא ישתמש בהן לאכילה. וכן פסק הרמב"ם (הל' תרומות פ"ב הי"ב):

פת תרומה שנטמאת משליכה לבין העצים עד שישרפנה, וכן שמן שנטמא נותנו בכלי מאוס עד שידליק כדי שלא יהיה תקלה לאחרים ויאכלוהו, וחייטים שנטמאו שולקן ומניחן בכלי מאוס כדי שלא יהיו ראויין לאכילה...

'ספר התרומה' (הל' ארץ ישראל, להלן) מחדש שבזמן הזה, שתרומה אינה נאכלת בכלל, אין לחשוש לתקלה, ואין צורך לשים את התרומה הטמאה בכלי מאוס. וכן פסק הטור (יו"ד סי' שלא):

אבל האידנא שהכל טמאים ואי אפשר לה ליאכל מפריש כל שהוא אפילו חטה אחת ונותנה לכהן אפי' לעם הארץ ואינו מיוחס רק שיהא מוחזק בכהן והוא שורפה ויכול להניחה עד שישרפנה ליהנות בה בשעת שריפה ולא חיישינן שמא יבא ליהנות ממנה אפילו אם מניחה בכלי שאינו מאוס כיון שאין שום תרומה נאכלת...

וכן פסק רמ"א (לשו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' יט): 'תרומה גדולה בזמן הזה... ויכול (הכהן) להניחה ולשרפה שיכול ליהנות ממנה בשעת שריפתה...'. והגר"א בביאורו (לשו"ע שם, ס"ק מב) מבאר את דברי רמ"א, וזו לשונו:

[מב] ויכול להניחה כו'. ר"ל אע"ג דקי"ל בספ"ק דפסחים ובפ"ב שם דחיישינן לתקלה אא"כ רמי ליה בכלי מאוס בזה"ז שאין שום תרומה נאכלת לא חיישינן. טור.

אך הגר"א מסתייג מדברי הרמ"א, הן בגלל שנראה לו שיש לחשוש לתקלה גם בזמן הזה, והן בגלל ש'ספר התרומה' הסתפק בכך ולא הכריע בצורה ברורה לקולא. הגר"א מוכיח שיש לחשוש לתקלה, משתי סוגיות שבהן אנו רואים שחוששים לתקלה גם בזמן הזה. סוגיה אחת בגמרא יומא (סו ע"א), ש'אין מקדישין... בזמן הזה', ו'אם הקדיש... בהמה תיעקר', לאמור שנועלים את הבהמה במקום סגור עד שמתה מאליה. סוגיה שנייה (ר"ה

6. עי' בהערה הקודמת, שהגר"פ פערלא מתפלפל אם יש מצוות נתינה בפירות שנטמאו. ברור שאם אין מצווה - אין טעם לחייב את המפריש מן השמן שיעור של 1/50 על פי הדין המקורי, ודי ב'כלשהו'.

לא ע"ב; כריתות ט ע"א) עוסקת בביטול הנוהג שהגר היה מפריש רבע דינר לקניית קן ציפורים לצורך הקרבת הקורבן, בתור חלק מתהליך הגירות. בשתי סוגיות אלו רואים שחכמים חששו לתקלה גם בזמן הזה - הם חששו שמא לאחר הקדשתה של הבהמה, ישתמש בבהמה שלא כדין, וכן חששו שמא ייהנה מן הכסף שיועד להקרבת קורבן הגר לצורכי חולין. אך יש להשיב שיש לדון בכל חשש תקלה ובכל גזרה לגופם. בסוגיות שהזכיר הגר"א מדובר בתקנות חכמים שנתקנו במיוחד לזמן הזה, ואילו במקרים הנידונים, חז"ל חששו לתקלה, אך אין להקיש מכאן לכל חשש תקלה בזמן הזה, כי כלל נקוט בדינו 'היכא דאיתמר איתמר והיכא דלא איתמר לא איתמר'.⁷ אם יש מקום להבחין בין המקרים, אין אנו מרחיבים את התקנה והגזרה בטענה שחששו לתקלה בזמן הזה, אלא מצמצמים אותן. ולגופם של דברים, החשש לתקלה שמבואר בגמרא פסחים שהזכרנו לעיל, הוא רק בהקשר של תרומה טמאה, שכן בקלות אפשר להחליף בין תרומה טהורה לבין תרומה טמאה. אך לא עלה על דעת איש לחשוש בזמן המקדש לתקלה, שמא יבוא אדם זר לאכול תרומה טהורה, וגם לא חששו שמא הכוהן יחליף בין תרומה לבין חולין. ולפי הנראה התרומה הייתה מסומנת ומצוינת והיה ברור שזוהי תרומה, ולכן לא חששו לתקלה. לאור זאת יש להבין את דברי 'ספר התרומה', שכותב שבזמן הזה שתרומה אינה נאכלת בכלל, אין לחשוש לתקלה, ואין צורך לשים את התרומה הטמאה בכלי מאוס. כי כאמור הגזרה נבעה מן החשש שמא יחליף בין תרומה טמאה לבין תרומה טהורה, ולא מחשש החלפת תרומה בחולין. לכן בזמן הזה, שאין אוכלים תרומה טהורה בכלל - אין חוששים לתקלה הנ"ל.

כאמור הגר"א מסתייג מפסק הרמ"א, כי נראה לו ש'ספר התרומה' לא הכריע הכרעה ברורה לקולא. ואכן כך משמע בחלק 'החיבור הארוך' של 'ספר התרומה' (הל' א"י עמ' 33-34):

אמנם בפ' כל שעה גבי אבא שאול גבל של ר' ומחמין לו חמין בחיטין של תרומה שנטמאת מוקי לה דווקא בשליקתא ומאיסתא אבל נקיה לא פן יאכילנה **ומצינן למינ'** דבזמן שאין שום תרומה נאכלת ליכא למיגזר מידי.
אך 'ספר התרומה' כתב את חידושו פעם נוספת בחלק 'הפסק'⁸ באופן ברור וחד-משמעי, ולכן הטור הביא את דבריו כדבר פשוט וברור; וזו לשון ספר התרומה ב'פסק' (שם, עמ' 75-77):

והשתא אם התרומה טהורה שלא הוכשרה... וגם פירשתי לעיל היאך יפריש ממנה מעט הלא תרומה יש לה שיעור אפי' הכי מותר הכא אפי' תרומה דאוריית' כיון

7. פסחים מב ע"א.

8. ספר התרומה מחולק לשלושה חלקים, כפי שכותב ר' ברוך ב"ר יצחק בהקדמה לספרו. 'החיבור הארוך' שבו המשא ומתן של הסוגיה, ה'פסק' שבו ההכרעה המעשית וה'סימנים' שבהם הוא חוזר על הפסק בקיצור. בחלק מן המקומות בדפוס מצויה בתחילת הפסק המילה 'פסק', ובכ"י מילה זו מופיע פעמים רבות יותר. כמו כן, לרוב הפסק מתחיל במילים: 'הלכך', 'השתא', 'אם כן', 'שמעין', 'מתוך כך' 'מכאן משמע'. במקרה דנן מתחיל פסק בעמ' 61, והפסקה שהבאנו (שם, עמ' 75) מתחילה במילה 'והשתא'.

שאי' שום חלה ותרומה נאכלת לפי שכולם טמאים. וכל שכן שפסקנו דלא קדשה ותרומה בזמן הזה דרבנן וגם היאך יסיק הטמאה אם לא ימאסנה תחלה ופ' כל שעה אוסר כי אם בשליקוּתא ומאסותא היינו התם שטהורין ואוכלין התרומה טהורה ולכך יש לחוש פן יאכל גם הטמאה אם לא ימאסנה אבל בזמן דאין אוכלין שום תרומה ליכא למיחש מידי אפי' היא נקייה.

2 הכנסה לכלי מאוס מחשש לתקלה

כאמור מבואר בגמרא פסחים שיש להכניס את התרומה הטמאה לכלי מאוס כי חוששים לתקלה. השאלה היא באיזה כלי מאוס מדובר? ה'חזון איש'⁹ דן בכמה שאלות הנוגעות לכך. הוא כותב שלפי הנראה יש מחלוקת בין רש"י לתוספות אם ההכנסה לכלי המאוס הופכת את הפירות לפירות שאינם ראויים למאכל אדם. רש"י¹⁰ כותב במפורש שהכלי מאוס באופן שהפירות אינם מוגדרים יותר 'אוכל' לאחר הכנסתם לתוך הכלי, ולכן לדעתו מותר גם לזרים להשתמש בתרומה הטמאה שהוכנסה לכלי כזה. לדעת התוספות¹¹ אסור לזרים להשתמש בתרומה הטמאה, וייתכן שלדעתו הכלי אינו מאוס באופן שהפקיע את הפירות מהגדרת 'אוכל'.¹² לדעתם, די בכך שהכלי המאוס גורם לדחייה אצל האדם, וזה מזכיר לו שהשמן אינו מיועד לאכילה אלא להדלקה בלבד. ה'חזון איש' מעלה גם אפשרות שרש"י ותוספות נחלקו בשאלה אחרת: גם רש"י וגם תוספות סבורים שהכלי מאוס באופן שהפירות או השמן אינם ראויים יותר למאכל אדם, אך הם נחלקו בשאלה אם די בכך בשביל להפקיע שם תרומה מהם. לדעת רש"י, כיוון שחייב תרומות ומעשרות הוא רק במאכל אדם,¹³ כשאין ראויים לכך, מופקע מהם שם תרומה.¹⁴ לדעת התוספות, כיוון שהפירות או השמן טמאים והם מיועדים גם לשרפה, העובדה שאינם ראויים למאכל אינה מפקיעה שם תרומה, כי עדיין מותר לכוהנים ליהנות משרפתם.

ה'חזון איש' מעלה שאלה נוספת: האם מותר לקלקל את התרומה הטמאה ולגרום שלא תהיה ראויה למאכל אדם. ייתכן שמותר רק לקבור אותה, שהוא קלקול בבחינת 'גרמא', אך להפסיד בידיים - ייתכן שאסור.¹⁵ בסוגיה בפסחים (שם) מדובר במקרה שהתרומה הטמאה כבר מצויה בכלי מאוס, ועל מקרה זה נאמר שם שאין חוששים לתקלה. ובאמת

9. חזו"א, דמאי סי' טו ס"ק א, ד"ה ועל דבר להשליך.

10. רש"י, פסחים לד ע"א, ד"ה ללוש.

11. תוספות, פסחים שם, ד"ה מחמין.

12. בבית רבי השתמשו בחיטים של תרומה טמאה לשם חימום מים, והגמרא שם כותבת שהכניסו את החיטים לכלי מאוס כדי שלא יהיה חשש לתקלה. לדעת רש"י מדובר בכך שרבי ומשפחתו (= זרים) נהנו מן המים, אך התוספות שם כותבים ש'לכהנים של בית רבי היו עושין כן'.

13. מעשרות פ"א מ"א; רמב"ם, הל' תרומות פ"ב ה"א.

14. ולכן לדעתו היה מותר לבית רבי (= זרים) להשתמש במים.

15. השאלה היא האם נותר דין 'משמרת' גם לאחר שהתרומה נטמאה; עי' במאמרו 'הפסד וטומאה בתרומה', התורה והארץ ג, עמ' 230-238.

התוספות¹⁶ מסתפקים בשאלה אם מדובר רק במקרה של בדיעבד, או שגם לכתחילה מותר להחזיק בבית תרומה טמאה אם מתכוון להכניסה לכלי מאוס. ייתכן, הם אומרים, שאסור להכניס את התרומה הטמאה לתוך כלי מאוס, אך לא בגלל הפסד התרומה, אלא מפני שאנו חוששים שמא לא יכניס את התרומה מיד לכלי מאוס ובינתיים תהיה תקלה. וייתכן שלשיתם של התוספות שהכלי מאוס אמנם, אך אינו מאוס עד כדי כך שהפירות או השמן אינם ראויים למאכל, בכל מקרה אינו מפסידם.

המקרה דנן אינו כמו המקרה בסוגיה בפסחים, שכבר קראו שם תרומה על הפירות או על השמן הטמאים, וכאמור הסתפקו התוספות אם מותר לכתחילה להכניסם בכלי מאוס. בשאלתנו יש שמן ועדיין לא הפרישו ממנו תרומות ומעשרות, ויש לברר האם צריך להכניס את השמן שמיועד לתרומה גדולה ולתרומת מעשר בכלי מאוס כדי שלא תהיה תקלה, או שאין צורך בכך. אלא שוודאי שאם נכניס את השמן לכלי מאוס באופן שלא יהיה ראוי למאכל אדם, כבר אי אפשר יהיה להפריש ממנו ולקרוא עליו שם תרומה ולתקן את שאר השמן. אמנם אם נסבור כדעת התוספות, שאין צורך בכלי מאוס עד כדי שהשמן לא יהיה ראוי למאכל, ודי בדחייה בעלמא כדי למנוע את התקלה, כי אז נוכל להכניס את השמן לכלי מאוס כזה גם לפני ההפרשה.

סיכום

- א. לפני ההפרשה יכניס את האצבע לתוך השמן כדי לטמא אותו, ואחר כך 'יקרא שם' ויאמר את נוסח הפרשת תרומות ומעשרות.
- ב. לכתחילה מן הראוי להפריש כשיעור 2% (מידה בינונית) לצורך הפרשת תרומה משמן טמא, אך אפשר גם להקל ולהסתפק ב'כלשהו'.
- ג. אין צורך להכניס את השמן לכלי מאוס ואין חוששים בזמן הזה לתקלה, כדעת הטור והרמ"א. עם זאת, יש לסמן את השמן ולציין שהשמן הוא שמן תרומה, כדי שלא יבואו לאוכלו.
- ד. לדעות שחוששים לתקלה גם בזמן הזה (הגר"א), יכניסו את השמן לכלי מאוס, אך לא באופן שמקלקל את השמן והופך אותו לשמן שאינו ראוי למאכל. יש לציין שלדעת הרמב"ם ייתכן¹⁷ שחוששים לתקלה, אך הפתרון של הכנסתו לכלי מאוס אינו יעיל, שכן כתב: 'ונותן בכלי מאוס כדי שלא יהיו ראויין לאכילה'.
- בין סיום הכתיבה של המאמר לבין סגירת הגיליון עלה מרן הראשון לציון הגר"ע יוסף זצ"ל לגנזי מרומים. באותו הזמן הגיע לידנו ספרו 'חזון עובדיה' על תרומות ומעשרות, שכמדומה לנו זהו הספר האחרון שהוא זכה לפרסם בחייו. שם הוא מסיק כדברי 'ספר התרומה' והטור, שאין

16. תוס', פסחים שם, ד"ה בשליקתא; וביתר פירוט בתוספות הרשב"א לפסחים שם, ד"ה בשליקתא.
17. הרמב"ם לא כתב אודות הזמן הזה אלא הביא להלכה דינא דגמרא, וייתכן שיודה לסה"ת שבזמן הזה אין חוששים לתקלה.

חיוב לשים את התרומה הטמאה בכלי מאוס.¹⁸ הוא מזכיר את הגרי"מ טוקצ'נסקי, שהחמיר, ועל כך מעיר: 'ולא זכר שר דברי ספר התרומה והטור והב"ח הנ"ל'.¹⁹ בסוף דבריו הוא מביא את דברי השל"ה, שכותב בזו הלשון:²⁰

ושאלתי למה אינם נותנים לכהן שיוכל ליהנות ממנה אם שמן להדליקה ואם יין לזלף בו. השיבו לי שכיום זה לא נחשב לכלום לכהן, ומוטב לאבדה שלא יבואו לידי מכשול. ואמרתי להם שעכ"פ בתרומת מעשר לא יעשו כן אלא יתנו לכהן, ויזהירו אותו שלא יהא נכשל בה.

לפי הנראה מרן הגר"ע יוסף זצ"ל הקל ולא חשש לתקלה, אף שלדברי הרמב"ם חוששים לתקלה, כי שיטתו היא שהרמב"ם צמוד למקורותיו, ואינו מביא דווקא את ההלכה של הזמן הזה. נוסף על כך כלל נקוט היה בידי: הפרשת תרומות ומעשרות בזמן הזה היא מדרבנן, ולכן יש להקל בדיניה.²¹

18. חזון עובדיה, תרומות ומעשרות, עמ' רטז-ריז.

19. ולפי הנראה הגרי"מ טוקצ'נסקי פסק כדעת הגר"א שהזכרנו, או שכתב כן לכתחילה כדי למנוע מכשול.

20. שני לוחות הברית, שער האותיות, אות קוף.

21. עי' למשל יביע אומר ו, ס' כח אות ח; שם, ח"ט ס' לא אות א.